

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2002 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2002

1

VILNIUS 2003

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2002

1

VILNIUS 2003

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, meno ir filosofijos institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

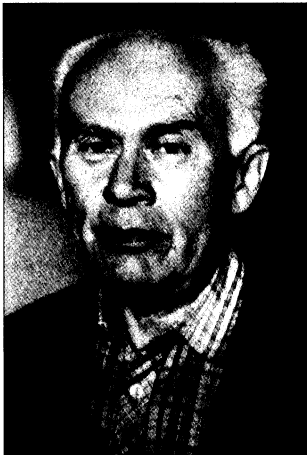
<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2003

© Straipsnių autoriai, 2003

IN MEMORIAM

VYTAUTAS DAUGUDIS (1929 11 02 – 2002 01 10)

2002 m. sausio 10 d., eidamas 73-uosius metus, mirė buvęs Lietuvos istorijos instituto archeologas Vytautas Daugudis.

Vytautas Daugudis – žinomas Lietuvos archeologas – gimė 1929 m. lapkričio 2 d. Paželių kaime (Želvos vls.), Ukmergės r. Baigęs Ukmergės gimnaziją ir 1954 m. Vilniaus universiteto Istorijos filologijos fakultetą, nuo 1954 m. pradėjo dirbti Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos institute. 1955–1958 m. Jis mokėsi TSRS MA archeologijos instituto (Maskva) aspirantūroje, o grįžęs toliau dirbo

Istorijos institute jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Nuo 1967 iki 1972 m. vadovavo Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologų grupei, o nuo 1972 m. iki pat pensijos – Lietuvos istorijos institute.

Dar būdamas studentu V. Daugudis susidomėjo Lietuvos priešistore, o aspirantūroje pasirinko temą apie Lietuvos piliakalnius. Šią temą Jis nagrinėjo visą savo gyvenimą. Daugelį metų archeologas žvalgė, tyrinėjo piliakalnius, senovės gyvenvietes. Savo archeologinę karjerą V. Daugudis pradėjo nuo kasinėjimų Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, vėliau tyrinėjo Aukštadvario (Trakų r.), Narkūnų (Prienų r.), Imbarės (Kretingos r.), Dapšių, Daubarių (Mažeikių r.), Kudirkos Naumiesčio (Šakių r.), Veršvų (Kauno m.), Brodeliškių (Vilniaus r.), Kumelionių, Meškučių (Marijampolės r.), Bražuolės (Trakų r.), Vilniaus Plikojo kalno (Trijų Kryžių) piliakalnius, kartu su kitais archeologais – Vilniaus Žemutinės pilies arsenalo teritoriją. Archeologas buvo sukaupęs išpūdingą medžiagą apie savo paties ir kitų tyrinėtus piliakalnius, prie jų esančias gyvenvietes, tačiau, deja, šios medžiagos neapibendrino.

Savo nuomonę apie įvairių laikotarpių piliakalniuose ir papėdžių gyvenvietėse buvusius įtvirtinimus ir juose stovėjusius pastatus V. Daugudis išdėstė viename iš reikšmingesnių darbų „Senoji medinė statyba Lietuvoje“.

Reikšmingiausias jo 1957–1960 m. tyrinėtas archeologinis paminklas buvo Aukštadvario piliakalnis, kurio aikštelėje ir pylime buvo ištirtas bemaž 1000 m² plotas. Aptiktas 0,5–4 m storio kultūrinis sluoksnis iš III–II a. pr. Kr. – XVII a. Tai iš tiesų labai reikšmingas ir svarbus Lietuvos archeologijos paminklas, atspindintis materialinės kultūros raidą per ilgą priešistorės laikotarpį. Dalį tyrimų medžiagos apie čia stovėjusius pastatus, įtvirtinimus tyrinėtojas paskelbė atskiruose straipsniuose, tačiau išsamios studijos apie šį reikšmingą objektą taip ir neišvydome. Rankraštį apie šį piliakalnį, gal dar ne visai išsamų, šių eilučių autoriui yra tekę matyti, bet po archeologo mirties jo atgauti, matyt, nepavyks. Piliakalnių tyrinėtojas turėjo ir daugiau rankraštinės, fotofiksacinės medžiagos apie kitus jo paties ir kitų archeologų tyrinėtus Lietuvos piliakalnius, tačiau ši rankraštinė medžiaga pražuvo.

Vytautas Daugudis parašė tris knygas: „Stakliškių lobis“ (1968 m.), „Senoji medinė statyba Lietuvoje“ (1982 m.) ir „Iš Vilniaus miesto praeities“ (1993 m.). Jo mokslinių straipsnių sąrašas ilgas, o mokslo populiarinimo straipsnelių – gausybė. Iš viso – daugiau nei pusė tūkstančio. Jis rašė apie viską. Nėra tokio Lietuvoje leidinio, kuriame nebūtų V. Daugudžio straipsnelio apie kartais visai nežymų archeologinį radinį ar piliakalnį. Labai daug jo straipsnelių rasime enciklopedijose, Kultūros paminklų sąvade.

Netekome Lietuvos archeologijos populiarintojo ir archeologijos paminklų žvalgytojo. Archeologas bemaž kasmet vykdavo į žvalgomąsias ekspedicijas, po jų parengdavo plačias ir nuodugrias ataskaitas. Galėdavo išsamiai ir įdomiai papasakoti apie beveik visus žinomus ar mažiau žinomus piliakalnius. V. Daugudis turėjo gausų posakių arsenalą ir juos labai taikliai pritaikydavo pokalbyje. Buvo draugiškas ir savo žiniomis mielai dalydavosi su kolegomis. V. Daugudis jautė silpnybę knygoms. Pirkto ne tik archeologinę ar istorinę literatūrą, buvo sukaukęs didžiulę biblioteką, kuri buvo tokia, kad, kaip pats ne juokais sakydavo „gali mane išstumti iš namų“. Knygas mielai skolindavo kolegoms.

Be tiesioginio, V. Daugudis dirbo ir visuomeninį darbą. Sovietiniais metais Jis buvo Žinijos draugijos, vėliau Tėviškės pažinimo draugijos narys. Skaitė pranešimus šios draugijos konferencijose ir seminaruose, buvo Tėviškės pažinimo fondo valdybos sekretorius.

Lietuvos archeologija neteko piliakalnių tyrinėtojo ir puikaus kultūros paveldo populiarintojo.

Algirdas G i r i n i n k a s

RIMANTAS JASAS
(1929 06 01 – 2002 01 25)

Jau nebevaikšto Vilniaus gatvėmis istorikas ir visuomenininkas Rimantas Jاساس, nepamatysi Jo bibliotekoje ar archyvo skaitykloje, nebesutiksi istorikų ar platesniame visuomenės susiėjime, kaip buvo daugiau nei 50 metų. Miręs 2002 m. sausio 25 d., jis ilsisi Vilniaus Karveliškių kapinėse...

Gimė R. Jاساس Šiauliuose 1929 m. birželio 1 d. geležinkelio tarnautojo šeimoje. Pradžiamokslį išėjo Nepriklausomos Lietuvos mokykloje, o paauglystė ir jaunystė sutapo su tragiškais Lietuvai Antrojo pasaulinio karo ir pokarinio sovietinio teroro metais.

Tėvas 1944 m. pasitraukė į Vakarus, motina 1948 m. buvo išstremta į Sibirą. Tais pačiais metais baigęs gimnaziją R. Jاساس Klaipėdoje vertėsi įvairiais darbais, atvyko į Vilnių ir tik didelių pastangų dėka, nuslėpdamas biografijos faktus, 1952 m. įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti istorijos. Čia, kaip ir visoje Lietuvoje, kirtosi sovietinė realybė ir Nepriklausomos Lietuvos atminimas, dirbo intelektualinio teroro ir smegenų plovimo mašina, su ja tyliai, bet atkakliai ir veiksmingai konkuravo tautinė dvasia, kurią nešė senoji profesūra ir studijuojantys prieškario vaikai. Dar dirbo profesoriai Ignas Jonynas (1884–1954) ir Konstantinas Jablonskis (1892–1960), dar ne visi galingos pokario metų būsimųjų Lietuvos istorijos mokslo galiūnų kartos nariai buvo baigę studijas. Tai buvo terpė, kurioje R. Jاساس natūraliai pritapo, vienaip ar kitaip bendraudamas su tais žmonėmis ugdė skausmingą pilietinę jauseną, kurią veikė tautos tragedija sovietinėje priespaudoje ir asmeninės patirtys patriotinę istoriko darbo sampratą, sovietiniam režimui opozicinio visuomeniškumo poreikį. Matyt, savotiška opozicijos režimui išraiška buvo ir pasinėrimas į senąją Lietuvos istoriją, sau keliami aukšti profesiniai reikalavimai ir jiems įgyvendinti reikalingų įgūdžių ugdymas.

Sėkmingai baigtos studijos 1957 m. atvedė R. Jاسą į Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institutą. Čia Jاساس dirbo iki 1968 m., per tą laiką Jo dalyvauta rašant lietuvių karo su kryžiuočiais apybraižą, pradėtas 1794 m. sukilimo Lietuvoje tyrimas, Jاساس buvo įskeltas į Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo darbus. Daug ir

vaisingai dirbo, bet formalios karjeros R. Jisas nedarė, gal ėmė neįtikti vadovybei, nes 1968 m. perėjo dirbti į Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrių, tikėdamasis surasti čia savarankiško kūrybinio darbo galimybes. Darbavosi bibliotekoje iki mirties, išskyrus 1976–1979 m., kuomet dirbo Vyriausioje enciklopedijų redakcijoje, net išleistas į pensiją nuolat lankydavosi, teikdamas konsultacijas ir šiaip bendraudamas. Buvo žmogus, apie kurį sukosi visi Rankraščių skyriaus darbai. Be kita ko, jis sutvarkė didžiulį ir sudėtingą K. Jablonskio bei šilutiškio dvarininko ir mecenato H. Scheu archyvus, parengė pergamentų katalogą. Jasiškasis rankraštinės medžiagos apdorojimas, jos aprašymas buvo tikras mokslinis darbas, kuriam reikėjo specialių archyvisto įgūdžių, didelės erudicijos ir nepaprastos kantrybės. Visa tai R. Jisas turėjo ir realizavo savo tiesioginiame darbe. Bet to Jam neužteko, kūrybinio darbo troškimą siekė realizuoti imdamasis vis naujų tyrinėjimų ir publikacijų, daug dirbo *Lituanistinei bibliotekai*, istorinių tekstų vertimo baruose.

Istorikas, mokslininkas prie darbo stalo sėdi vienas, jo darbas – vienišias. Bet prieš sėsdamas prie darbo stalo ar pakilęs nuo jo R. Jisas visada buvo visuomenės žmogus, visuomenininkas tikraja to žodžio prasme. Jam neliptų „visuomenės veikėjo“ sąvoka, Jis nebuvo formaliųjų organizacijų aktyvistas, nesakė iškilmingų prakalbų, nesėdėjo prezidiumuose. Užtat Jis buvo bene aktyviausias ir karščiausias mokslinių diskusijų įvairiomis progomis dalyvis, į mokslo reikalus visada žiūrėjęs per jo naudą Lietuvai, lietuvių tautai prizmę. Buvo aktyvus visuomenės akcijų saugant ir gelbstint kultūros paveldą dalyvis, dažnai net įkvėpėjas. Aplink Jį būrėsi jaunieji kolegos, rasdavę nuoširdų dėmesį jų problemoms ir vertingų patarimų. Visuomeniškumas ir nenoras, tiesiog nesugebėjimas susitaikyti su slogia sovietine realybe atvedė R. Jasą į pagrindinės antisovietinės spaudos darbininkų gretas. Tai ilgai buvo Jo gyvenimo paslaptis, žinoma tik nedaugeliui.

Tačiau jokia paslaptis, išskyrus bene vieną atvejį, buvo R. Jaso moksliniai darbai, iškėlę Jį į Lietuvos istorijos mokslo lyderių gretas. Jo mokslinio darbo chronologinis diapazonas didelis, nuo XIII a. baltų kovų su kryžiuočiais iki 1794 m. sukilimo. Didelė ir tų darbų žanrinė bei teminė įvairovė.

Pirmieji jo darbai, neskaitant neskelbtų studentiškų darbų, buvo skirti baltų genčių kovų su Vokiečių ordinu tyrinėjimui ir populiarinimui. Tai 1959 m. paskelbta studija „Didysis prūsų sukilimas“ bei kolektyvinės monografijos „Lietuvių karas su kryžiuočiais“ (Vilnius, 1964) skyrius „Karas su Livonijos ordinu XIII a. viduryje. Prūsų kovos prieš pavergėjus“. Šios studijos buvo iš tuo metu vėl atsirandančių Lietuvos senosios politinės istorijos darbų, jos rodė, kad Lietuvos istorijos mokslas palaiapsniui atsigauna po Antrojo pasaulinio karo netekčių ir stalininių represijų. Tai buvo naujos istorikų kartos pasirodymas istorijos mokslo baruose. R. Jisas buvo tos pokario kartos, davusios visą plejadą iškiliausių Lietuvos istorikų, gretose. Minėtos studijos turėjo skleisti Lietuvos istorijos žinias sovietinės spaudos sąlygomis

gyvenančioje tautoje. Kovos su kryžiuočiais nebuvo draudžiama tema. R. Jisas panaudojo šią galimybę atidžioms mokslinėms studijoms, Jo darbai parašyti nesitenkinant jau pakankamai gausia temos istoriografija, juose matome daugybę nuorodų į pirminius šaltinius ir jų citatų. Tai rimtos analitinės studijos.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje buvo puoselėjami ir įgyvendinami dideli Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo planai. Svarbiausias šių planų įgyvendinimo variklis buvo Konstantinas Jablonskis, be kita ko, pradėjęs daugiatomę publikaciją „Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais“ (toliau – „Ginčai“). Jos pirmasis tomas pasirodė 1959 m. R. Jisas buvo nukreiptas į talką K. Jablonskiui. Kartu su K. Jablonskiu ir Jerzy Orda (1905–1972) buvo pradėtas rengti šios daugiatomės publikacijos antrasis tomas. Jame buvo surinkti XVIII a. aktai, jis pasirodė jau po sumanytojo mirties 1961 m. R. Jaso indėlis ją rengiant – itin svarbus. K. Jablonskiui mirus, R. Jisas liko šaltinių skelbėjų gretose, ir iki Lietuvos Metrikos skelbimo atnaujinimo jau nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje buvo bene produktyviausias šios nepaprastai svarbios istorijos mokslo sferos darbininkas. Po „Ginčų“ antrojo tomo parengimo, R. Jisas talkino Mečislovui Jučui rengiant 1968 m. iš spaudos išėjusį „Ginčų“ trečiąjį tomą, kuriame buvo sukaupti 1795–1844 m. aktai.

Tarsi tęsdamas bendradarbiavimą su K. Jablonskiu, R. Jisas sutvarkė jo gausius išrašus iš įvairiausių šaltinių apie raganas ir jų teismus Lietuvoje XVI a. viduryje – XVIII a., papildė juos ir parengė spaudai (*Raganų teismai Lietuvoje*, Vilnius, 1987). Tarp šių R. Jaso parengtų aktų publikacijų įsiterpė Lietuvoje, deja, neįprastas, bet labai reikalingas ir naudingas darbas – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomų pergamentų katalogas (*Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980). Tai buvo Jo tiesioginio darbo bibliotekos Rankraščių skyriuje rezultatas. Tiek šis katalogas, tiek visos minėtos publikacijos yra tarsi ilgalaikės investicijos į istorijos mokslo Lietuvoje vystymąsi, jos gausiai naudojamos istorikų ir dar ilgai naujos istorikų kartos ras jose pateiktos ir skelbėjų darbo dėka lengvai pasiekiamos medžiagos savo tyrinėjimams.

Šaltinių skelbimas R. Jasui nebuvo tik jų paieškos, archeografinis apdorojimas ir spaudos priežiūra. Viena iš Jo nuostatų buvo kitakalbių šaltinių vertimas į lietuvių kalbą. Žiūrint iš šaltiniotyros pozicijų, aktų ir dokumentų vertimas jau yra tyrėjo, ne skelbėjo darbas, tai yra šaltinio interpretavimas, o už tai mokslinę atsakomybę privalo prisiimti tyrėjas. Bet R. Jisas, gindamas vertimo poreikį ir dirbdamas tą darbą, turėjo neatremiamą argumentą: lietuviškosios istorijos terminijos ugdymą. „Ginčiuose“ ir „Raganų teismuose“ Jis dar tenkinosi pakankamai plačiomis ir informatyviomis aktų santraukomis lietuvių kalba (gal dėl publikacijų apimties), bet noriai talkino kitiems skelbėjams imdamasis sunkaus, daug laiko reikalaujančio vertimo darbo. Juk verčiant iš lenkų ar lotynų kalbų reikėjo lietuviškai įvardinti jau dažnai neegzistuojančius reiškinius ar daiktus, reikėjo tai daryti sistemškai,

galvojant ne tik apie konkretų žodį, bet ir apie jo vietą istorijos terminų erdvėje. Štai R. J. J. išvertė Antano Tylos su bendradarbiais parengtoje publikacijoje „Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai“ (Vilnius, 1991) skelbiamus Jonišio ir Jurbarko miestų aktus. Ypač daug jau silpstančių jėgų reikėjo 1782 m. Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio Kauno dekanato vizitacijos teksto vertimams (*Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė V. Jogėla, Vilnius, 2001). Šis R. J. J. atliktas didžiulis ir svarbus istorijos mokslo raidai XVII–XVIII a. istorijos šaltinių vertimo darbas dar nėra tinkamai įvertintas, bet akivaizdu, kad tvarkant lietuviškąją istorijos terminiją jis bus atramos taškas.

Rengiant temines šaltinių publikacijas, tokias kaip „Ginčai“, skelbėjui tenka atlikti daug darbo reikalaujančias ir sudėtingas paieškas saugyklose. Viena iš šių darbų lengvinančių aplinkybių yra geras atitinkamo laiko institucijų kompetencijos ir darbo tvarkos pažinimas. Tai labai gerai parodo R. J. J. parašytas „Ginčų“ 2-ojo tomo įvadas, kuriame, be kita ko, autorius bene pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje pateikė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorių ir asesorių teismų veiklos tyrinėjimų. Mat šio tomo didžiąją dalį sudaro būtent šių teismų medžiaga. Iki R. J. J. tyrimo istoriografijoje teigta, kad referendorių teismas Lietuvoje neveikęs. R. J. J. ne tik įrodė, kad toks teismas veikė, bet ir paskelbė jo aktų. Žinia, įvado tekstas dar nėra išsamus šių dviejų teismų tyrinėjimas, jie dar laukia savo monografisto, bet gera pradžia jau buvo padaryta.

Dar ryškiau tyrinėtojo ir šaltinių skelbėjo darbo vienybę parodo R. J. J. kartu su Liudu Truska parengti du nedidelės apimties, bet Lietuvos praeities pažinimui svarbūs darbai. Tai straipsnis „Внешняя торговля Великого Княжества Литовского в последние годы его существования (1785–1792)“ (1970 m. paskelbtas: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, t. 1(32)*) ir atskira knyga 1972 m. išėjęs „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.“. Šie abu darbai susideda iš dviejų dalių: atitinkamo objekto tyrinėjimo rezultatų skelbimo ir tyrinėjimų pagrindo, kitų tyrinėtojų praktiškai dar netirtų šaltinių, skelbimo. Jie, šaltiniai, čia pateikiami autentiškų lentelių (tik išvertus į lietuvių kalbą) ar autorių kruopščiai sudarytų suvestinių pavidalu. Buvo atlikti statistiniai Lietuvos prekybos ir demografinės situacijos tyrimai ir pateikta medžiaga kitiems tyrinėtojams. Taip pat pastebėtina, kad šie darbai bus buvę R. J. J. neblėstančio dėmesio XVIII a. pabaigos Lietuvos istorijai, 1794 m. sukilimui, jo išvakarėms, genezei išraiška.

Iki šiol aptarti R. J. J. darbai yra daugiau ar mažiau susiję su Jo tiesioginėmis pareigomis Istorijos institute ar Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, buvo šių mokslo institucijų kuruojami ir leidžiami, praturtino ir jų kraitę. Bet tuo nesitenkinata. Kai tik „Vagos“ leidykla ėmė leisti *Lituanistinę biblioteką*, Lietuvos istorijos naratyvinių šaltinių, ankstyvosios istoriografijos paminklų ir senosios Lietuvos lite-

ratūros veikalų seriją, R. Jisas tapo aktyviu jos bendradarbiu, parengė spaudai ne vieną knygą. Jo pavardė yra jau bene antrojoje serijos knygoje. Čia vėl susitiko K. Jablonskio ir R. Jaso keliai. Pirmasis šiek tiek anksčiau priminė kiek užmirštą 1830–1831 m. sukilimo dalyvio Jono Goštauto asmenybę ir aptarė jo 1839 m. emigracijoje išleistą knygele „Pan sędzic czyli opowiadanie o Litwie i Żmudzi“. R. Jisas išvertė J. Goštauto tekstą, papildė jį moksliniais komentarais (dalį komentarų parašė Feliksas Sliesoriūnas), taip 1967 m. atsirado *Lituanistinės bibliotekos* knyga „Jonas Goštautas. Ponas Teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“.

Bene didžiausią atgarsį tiek Lietuvos visuomenėje, tiek tarp istorikų profesionalų turėjo šioje serijoje R. Jaso parengtas „Lietuvos metraštis“ (Vilnius, 1971). Lietuvos metraščiai, kaip ir dauguma kitų *Lituanistinėje bibliotekoje* skelbiamų tekstų, jau buvo įvairiomis progomis skelbti ir istorikams prieinami. Bet vienas iš *Lituanistinės bibliotekos* tikslų buvo priartinti skelbiamus tekstus prie visuomenės, populiarinti Lietuvos istorijos žinias („Lietuvos metraščio“ metrikoje nurodytas 15 tūkst. egzempliorių tiražas). Kartu beveik kiekvienos serijos knygos pasirodymas buvo ir mokslo gyvenimo įvykis, nes dauguma knygų parengėjų naudodavosi proga iširti skelbiamą tekstą, jo kilmę, turinį, poveikį savo meto žmonėms ir pan. Neužmirštini ir rūpestingai rengiami moksliniai teksto komentarai (čia aptariamoje R. Jaso parengtoje knygoje jie užima beveik pusę jos). Todėl tikras mokslo laimėjimas buvo R. Jaso parašytas įvadas „Bychovco kronika ir jos kilmė“, istoriografijoje ėmęs funkcionuoti kaip savarankiškas mokslo darbas. Atlikęs išsamius šaltiniotyrynius tyrimus, R. Jisas nustatė, kad jo skelbiamas tekstas, vadinamoji Bychovco kronika, buvo parašytas XVI a. pirmajame ketvirtyje, o ne, kaip manyta, XVI a. antrojoje pusėje. Ieškodamas metraščio autoriaus ar bent jo terpės, kurioje metraštis buvo sumanytas ir parašytas, R. Jisas kreipia istorikų dėmesį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Alberto Goštauto (†1539) aplinką. Ties šiuo teiginiu autorius parašė klaustuką, laikydamas jį hipoteze. Bet ji įsigalėjo istorijos moksle (nors liko ja abejojančių) ir daro įtaką XVI a. pirmosios pusės Lietuvos istorijos, taip pat ir A. Goštauto veiklos suvokimui.

Formuluodamas A. Goštauto tiesioginės įtakos rašant Lietuvos metraščių hipotezę, R. Jisas atidžiai tyrinėjo kanclerio veiklą. Šios atidos rezultatu galime laikyti A. Goštauto 1525 m. memorialo Bonai tyrinėjimą ir skelbimą. Memorialo tekstą išvertė Eugenija Ulčinaitė, o studijos apie patį memorialą ir išsamių komentarų autorius yra R. Jisas. Tai ir yra tas užsimintas paslaptinis darbas, nes jis, o tiksliau, visas leidinys, kuriame jis buvo skelbiamas, Vilniaus universiteto leistas „Mokslinės bibliotekos metraštis 1972“, neįtiko sovietinei cenzūrai ir paskutiniu momentu buvo uždraustas spausdinti. Keli jo egzemplioriai buvo išgelbėti ir žinomi mokslo visuomenei, bet jų cituoti ar kaip nors juo pasiremti buvo neįmanoma. Tik

1989 m. Vilniaus universiteto leidykla ši sovietmečiu nukentėjusį leidinį padaugino ir padarė prieinamą.

Lituanistinę biblioteką 1999 m. papildė dar viena R. Jaso knyga, „Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika“. Rengiant šią knygą buvo pasitelkta neįprastai daug padėjėjų (mokslinis redaktorius buvo Kęstutis Gudmantas, įvadą parašė Rita Trimonienė, jiedu parašė paaiškinimus, dar daugiau talkininkų mini pats R. Jisas). Kronikos vertimas, ėjimas prie jos skelbimo buvo ne vienerių metų darbas, užklupusi negalia keitė R. Jaso užmojus ir turėjo įtakos knygos turiniui.

Trumpame „Vertėjo žodyje“ rašydamas apie kronikos skelbimo poreikį ir prasmę R. Jisas nurodo, kad ji buvo prieinama tik istorikams, apgailestauja, kad jos žinios, išskyrus vieną kitą siužetą, netapo Lietuvos visuomenės istorinės sąmonės savastimi. Šiuose žodžiuose glūdi R. Jaso visos mokslinės veiklos pagrindimas. Tame pačiame „Vertėjo žodyje“, kuris vietomis skamba kaip savotiškas mokslinis testamentas, R. Jisas bent keliais žodžiais prisimena Jį nuolat jaudinusius Lietuvos istorijos mokslo, Jo paties darbo prasmės klausimus. Štai Jis neužmiršo priminti, kad tie negausūs Lietuvos visuomenei žinomi Vygando Marburgiečio kronikos siužetai buvo panaudoti lietuvių grožinėje literatūroje. Istorijos žinių sklaidymas visuomenėje buvo vienas labiausiai R. Jasui rūpimų reikalų, grožinė literatūra istorijos tematika turėjo, Jo įsitikinimu, tam efektyviai tarnauti. Nenuostabu, kad jau pirmajame savo darbe „Didysis prūsų sukilimas“ Jis dėmesingai nagrinėjo ir lietuvių bei vokiečių grožinės literatūros kūrinius, kuriuose aprašomi prūsų sukilimas ir jo vadas Herkus Mantas. Dėmesį istoriniam romanui, jo didelės edukacinės vertės suvokimą rodo ir atkaklios R. Jaso rekomendacijos Lietuvos istorijos bibliografams įtraukti juos į jų rengiamus bibliografijos darbus.

„Vertėjo žodyje“ R. Jisas neužmiršo ir minėtos bibliografijos reikalų. Kaip pagrįstas priekaištas Lietuvos istorikų bendruomenei skamba Jo apgailestavimas, jog vis dar nėra parengtos Lietuvos istorijos retrospektyvinės bibliografijos. Tarsi ragindamas greitinti istorijos bibliografijos darbus ir teikdamas jos rengėjams pagalbą, R. Jisas aptariamojoje knygoje įdėjo kartu su R. Trimoniene parengtą didelę, per 500 pozicijų, Vygando Marburgiečio kronikoje aprašomo laiko Lietuvos ir Vokiečių ordino santykių šaltinių publikacijų ir istoriografinių darbų sąrašą. Prisimintina, kad iki paskutiniųjų savo dienų R. Jisas atidžiai stebėjo Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje rengiamas eilinio Lietuvos istorijos bibliografijos tomo rengimą, teikė konsultacijas.

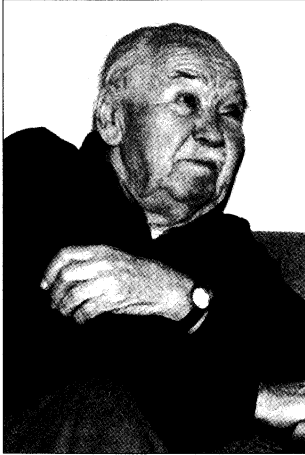
Šis tomas nėra vienintelis dalykas, kurio R. Jasui neteko sulaukti. Jam nepavyko užbaigti savo gyvenimo didžiojo darbo, 1794 m. sukilimo Lietuvoje tyrinėjimo. Pradėtas jis buvo jaunystėje, Lietuvos valstybės istorijos archyvo ir kitų istorijos šaltinių saugyklų dokumentų panaudojimo lapuose pilna R. Jaso parašų. Dėl įvairių aplinkybių šis darbas trūkinėjo, ėjo lėtai, tepaskelbta keletas nedidelių sukilimo

epochos tyrinėjimų eskizų ir straipsnių mokslo populiarinimo spaudoje. Į gyvenimo pabaigą, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, R. J. stengdamasis įveikti jį ištikusią negalią, grįžo prie sukilimo tyrimo. Ir vis dėlto jis liko nebaigtas...

Nebaigtas, nes jau nebesėdi R. J. prie darbo stalo, nesilanko baltosios lazdelės vedinas istorikų konferencijose ir seminaruose, visuomenės susiėjimuose, kuriuose aptariamai Jam rūpimi istorinės sąmonės ugdymo reikalai, nedidukas ir apvalinas, pilnas rūpesčio tiek dėl Lietuvos istorijos reikalų, tiek dėl jos dabarties, negailintis tiek pagyrimo žodžių jų nusipelnusiems kolegoms, ypač jaunimui, tiek pasiūlymų, pageidavimų, o abejingiems ir nepaslankiems – ir griežtų priekaištų, retkarčiais net su raganų teismų intonacijomis. Jis tikrai nebuvo abejingas Lietuvos reikalams, negalėjo toks būti, tai įtikinamai rodo visas Jo gyvenimas.

Minėtame „Vertėjo žodyje“ R. J. labai trumpai išdėstė savąją baltų ir konkrečiai Lietuvos istorijos koncepciją, kurią verta pacituoti: *Baltai, kaip vienas iš Europos etnosų, per pastaruosius du tūkstančius metų yra patyrę dvi esmines, su niekuo nepalyginamas ir pasekmių požiūriu neatitaisomas katastrofas. Pirmoji iš tų katastrofų buvo jokiuose šaltiniuose neaprašyta slavų invazija į baltų bei finų-ugrų gyvenamus plotus. Antroji katastrofa – tragiškiausias susidūrimas su Vakarų Europa, su jos civilizacija ir ideologija XI–XV a. pr. Daugiausia skriaudų baltams ir Lietuvai XIII–XIV a. padarė tos civilizacijos nešėjai vokiečių riterių-vienuolių ordina. Visa, kas ištiko lietuvių tautą po to, buvo tik tų dviejų katastrofų pasekmės, anuomet jau susiklosčiusios Lietuvos geopolitinės padėties padariniai. Gal ne kiekvienas su šiomis mintimis sutiks, gal sakys, kad tai gilaus pesimizmo pilni žodžiai. Bet tikriausiai teisūs bus sakantys, kad tai tiesą garbinusio ir blaiviai žvielgusio į praeitį žmogaus žodžiai. Žmogaus, istoriko ir visuomenininko, kuris niekad nesu-sitaikė su minėtų katastrofų pasekmėmis, stengėsi jas įveikti. Ir daug, labai daug padarė, kad Lietuvoje būtų šviesiau gyventi.*

Zigmantas K i a u p a

VINCAS TRUMPA
(1913 12 02 – 2002 03 12)

2002 m. kovo 12 d., darbo nuotaikai tebesigalynėjant su šventine, atėjo žinia, jog anksti rytą mirė Vincas Trumpa. Tai nebuvo tarsi perkūnas iš giedro dangaus. Daugiau kaip metai V. Trumpa negalėjo kaip reikiant atsigausti po sunkaus plaučių uždegimo, jėgos pastebimai silpo. Vis dėlto dar tikėjomės pasveikinti jį su 90 metų sukaktimi. Deja, nebuvo lemta.

Yra žmonių, kuriems apibūdinti pakanka vieno sakinio, tačiau V. Trumpai – ne. Kaip, beje, kiekvienai šakotai, plačių interesų bei itin simpatingai asmenybei. Būtina paminėti bent keletą svarbiausių, mano galva, jo būdo bruožų.

Be jokios abejonės, V. Trumpa buvo patriotas, tačiau ne iš tų, kuriems, anot šmaikštuolio Vinco Rastenio, „saldiu ir garbinga už tėvynę nusifotografuoti“. Užtat nevengdavo pasišaipyti iš tuščiagarbių pasipūtėlių bei išėivijoje plačiai paplitusių „Lietuvos vadavimo“ arbatėlių. Tuo labiau niekada nevadino savęs bei savo likimo brolių tremtiniais, primygtinai ragindamas nė neturėti tokių pretenzijų, bent jau iš pagarbos Sibiro tremtiniais. Jokių patetišku ir gaudžių kalbų apie tėvynės ilgesį jis taip pat nesakydavo, tik net ir vadinamuose rimtuose straipsniuose neretai įterpdavo autobiografinių motyvų apie vaikystę ir jaunystės metus. Prisimenu pasakojimą apie netrukus po sugrįžimo Lietuvon aplankytus gimtuosius Paliepius netoli Ariogalos. Pastebimai susijaudinęs nuo užplūdusių prisiminimų apie pavyzdingai tėvo tvarkytą ūkį, V. Trumpa apgailėstavo, kad „viso to nebėra“, tačiau tuojau pat nuginė šalin liūdnas mintis, pareikšdamas, jog apskritai Lietuva visai neblogai išsisuko iš visų negandų, pirmą kartą per visą istoriją turėdama ir Vilnių, ir Klaipėdą.

Yra žmonių, kurie nieko nepasimoko iš istorijos, kiti tai daro nuolatos, mokėdami pripažinti ir savo pačių suklydimus. V. Trumpa buvo tarp pastarųjų. Nebuvo visą gyvenimą vienodų pažiūrų, tačiau jų transformacija vyko natūraliai ir nė iš tolo nepriiminė to, ką vadiname kailio vertimu. Jaunystėje buvo palinkęs į tautininkus, vienu metu netgi į voldemarininkus, tačiau nestojo nei į jokiais korporacijais, nei tuo labiau į tautininkų partiją. Manė, jog istorikui reikalinga bent šiokia tokia nepriklausomybė.

V. Trumpa pasakojo vieną žaismingą epizodą, kaip 1940 m. pradžioje jaunieji tautininkai, tuomet „okupavę“ „Lietuvos aidą“, prikalbino jį tapti laikraščio korespondentu Belgijoje, Briuselyje, bet primygtinai reikalavo įstoti partijon. Atrodė, jog nebėra kur dėtis, tačiau pasitaikė proga viename baliuje susidurti su Antanu Smetona, kuris ir padėjo apsispręsti. Jo patarimas buvo toks: „Neklausyk tų durnių“. V. Trumpa išėivijos gyvenime pasižymėjo kaip pats tikriausias dvasinis liberalas.

Vieną V. Trumpos bruožą norėčiau ypač pabrėžti. Bendraudamas su V. Trumpa, dar tvirčiau įsitikinau, kad jeigu skirtingų kartų žmonės kartais ir nesusikalba, tai visai ne dėl metų skirtumo. Esu sutikęs ne vieną garbaus amžiaus žmogų, mintimis jaunesnį už daugelį jaunų. Toks buvo ir V. Trumpa. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis jau visai nebegalėjo skaityti, tačiau nusilpusiose akyse nuolat sužaibuodavo šelmiškos liepsnelės. Tai darydavo pritrėnkiantį išpūdį. Be to, jam labai rūpėjo ryšio tarp kartų problema. Visada su didele pagarba ir dėkingumu prisimindavo savo gimnazijos mokytojus: Juozą Kartaną, raginusį studijuoti matematiką, Jurgį Elisoną, kurio paveiktas buvo įstojęs į universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Arba universiteto profesorius: Mykolą Rōmerį, į kurio paskaitas eidavo vien žingeidumo gėnamas ir vos neperėjo studijuoti teisės, Levą Karsaviną, kuriuo susižavėjęs, tapo istoriku, Igną Jonyną, kuris nemažai prisidėjo, jog baigęs universitetą gautų valstybinę stipendiją pasitobulinti garsiojoje Sorbonoje ir daugelį kitų. Tereikia bent probėgšmiai pavarstyti V. Trumpos straipsnių rinkinį „Apie laiką ir žmones“, kuriame rasime daugybę tokių pavyzdžių. Kitoks elgesys jam buvo tiesiog nesuprantamas ir vertas didžiausio apgailėstavimo. Užtat savo laiku jis gana rūščiai barė „Lietuvos archeologijos bruožų“ autorius Reginą Volkaitę-Kulikauskienę ir Praną Kulikauską už tai, kad jie toje knygoje net nepaminėjo savo mokytojo prof. Jono Puzino – Lietuvos proistorės korifėjaus. Beje, ta pačia proga pridurdamas, jog ir išėivijoje „vienas kitas ne visiškai galantiškai pasielgia su savo mokytojais“. Tiesą pasakius, esu įsitikinęs, kad J. Puzinas liko nepaminėtas visai ne dėl knygos autorių kaltės. 1961 m. netrūko visokių „koštuvų“, kurie dabar tiesiog nebeįsivaizduojami. Universitete klausiau puikių doc. P. Kulikausko paskaitų ir galiu užtikrinti, jog J. Puzino jis nebuvo pamiršęs ir dažnai jį gražiai minėdavo. Tačiau apskritai V. Trumpos pastaba apie mokinių nepagarbą mokytojams nėra nustojusi aktualumo. Greičiau atvirkščiai.

Kaip istorikas V. Trumpa buvo, be jokios abėjonės, aukščiausios „prabos“ profesionalas, tačiau dėl susiklosčiusių aplinkybių realizavo tik dalį savo kūrybinio potencialo. Anot V. Trumpos, istorikas be tėvynės – tai tarsi valstietis be savo žagrės, todėl gyvenant svetur beveik neįmanoma rimčiau tyrinėti savo krašto istorijos. Maža to, 1984 m. „Akiračiuose“ išspausdintame interviu, nuo 70 metų aukštumos apžvelgdamas savo gyvenimą, V. Trumpa padarė išvadą, jog taip ir prasiblaškė tarp istorijos ir žurnalistikos.

Lietuvos istorijos tyrinėjimams V. Trumpa galėjo skirti tik laisvalaikį, nes duona teko pelnytis dirbant kitus darbus, tačiau labiausiai kentėjo dėl archyvinių šaltinių trūkumo. Nelengva būdavo gauti ir publikuotų šaltinių bei istorinės literatūros. Suprantama, palyginti su sovietiniais tėvynainiais, jis turėjo vieną neabejotiną ir labai didelį pranašumą. Kaip žinia, istoriko darbas neapsiriboja vien naujų faktų suradimu. Dar svarbiau – tų faktų interpretacija, apibendrinimas, sujungimas į visumą, o tam reikia ne tik protinės įtampos, kvalifikacijos, bet ir kūrybinės laisvės. Jos sovietiniais metais neturėjo ne tik istorikai, bet ir rašytojai, dailininkai, žodžiu, visi kūrybos žmonės.

Tiesa, tam tikrų kūrybinės laisvės problemų buvo ir išeivijoje. Iš dalies dėl didelės konfrontacijos su tėvynėje viešpataujančia sovietine santvarka, tačiau netrūko ir „vietinio“ pobūdžio priežasčių. Didelė išeivijos dalis taip ir neišmoko naudotis laisvojo pasaulio pranašumais, tautinio tapatumo išsaugojimo vardan gyveno tarsi dvasiniame gete, o bet koks uždarumas nenuteikia bliviai, kritiškai savianalizei. Tuo tarpu V. Trumpa buvo šventai įsitikinęs, jog uždarumas – tai silpnumo požymis. Užtat nuolat tvirtindavo, jog negali būti draudžiamų temų, o tuo labiau nereikia slėpti nei savo krašto, nei savo pačių klaidų. Be to, gerai įsidėjęs galvon vieno iš mylimiausių savo mokytojų prof. L. Karsavino žodžius, jog istorikas privalo būti truputį skeptikas, nuosekliai laikėsi principo, kad skepticizmas, kaip metodas, yra kiekvieno mokslo ir bet kokios kūrybos pagrindas.

Beje, skeptikas V. Trumpa buvo ne tik istorijos tyrinėjimuose. 1944 m. vasarą traukdamasis į Vakarus, nesitikėjo ilgam paliekąs tėvynę – manė po kokių poros metų grįšiąs. Prisimindavo šią svajonę su švelnia ironija, pridurdamas, jog ir tame naivume buvo „pesimistas“, nes daugelis pabėgėlių tikėjosi sugrįžti dar greičiau. Vėliau jis ir visai buvo nustojęs vilties bent trumpam išvysti Lietuvą, nes kai kartą susirengė, SSRS ambasada Vašingtone atsisakė išduoti įvažiavimo vizą, o Vilniuje gyvenanti sesuo parašė, jog buvo atėję du saugumiečiai, kurie trumpai drūtai pareiškė, kad brolis Lietuvos niekad nebepamatys. Tą istoriją V. Trumpa nuolat prisimindavo, stebėdamasis, kad štai Laikinosios vyriausybės nariui Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui buvo leista parvažiuoti gyventi ir dirbti, užsitarnauti Lietuvos SSR nusipelnusio architekto vardą, o jam, niekur neįklampusiam ir, rodos, net sovietinės ideologijos maitais „gana pažangiam“ – šiukštu.

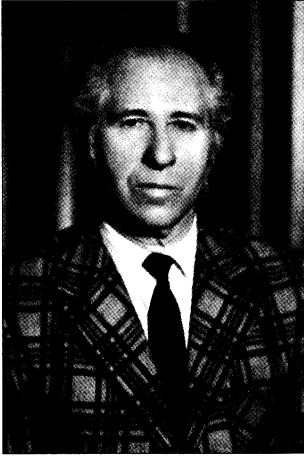
V. Trumpa vienas iš pirmųjų stojo prieš Lietuvos izoliacijos politiką, aktyviai paremdamas jaunųjų išeivijos intelektualų šūkį „Veidu į Lietuvą!“. Nepaisant to, Lietuvoje per visą sovietmetį buvo mažai kam žinomas – daugiausia tik tiems, kas gaudavo leidimą skaityti specfondinę literatūrą. Antai studijuodamas istoriją universitete, V. Trumpos pavardės apskritai nesu girdėjęs. Kažkodėl ir prof. Bronius Dundulis, kuris šiaip jau mielai prisimindavo savo studijas Sorbonos universitete – mums tai darė didelį įspūdį – neužsimindavo, kad tuo pačiu metu ten studijavo ir V. Trumpa.

Tokie jau gyvenimo už geležinės uždangos ypatumai. Sveiku protu nesuvokiami absurdoi buvo tapę mūsų gyvenimo kasdienybe, o laisvame pasaulyje tai suprasti buvo be galo sunku. Antai 1984 m. „Akiračiuose“ išspausdintame interviu V. Trumpa labai stebėjosi, kad jo „visai nepolitinė“ knyga „Napoleonas. Baltija. Amerika“ (išėjusi 1973 m. Čikagoje) Lietuvoje visiškai ignoruojama – nepasirodė nė viena recenzija. Mes savo ruožtu būtume labiau stebėjęsi priešingu atveju. Būdavo tikra sensacija, kai pasirodydavo išeivijoje išleistos knygos recenzija. Būtent recenzija, o ne plūdimai bei atkirčiai.

Vis dėlto V. Trumpai pavyko sulaukti plataus pripažinimo ir Lietuvoje. Kaip tik nuo minėtosios knygos tai ir prasidėjo. Prof. Vytauto Merkio pastangomis ši stambiausia ir reikšmingiausia V. Trumpos studija tapo pačia pirmąja oficialiai išleista išeivijos istoriko knyga. 1989 m. ji išėjo dabar jau sunkiai beįsivaizduojamu 20 tūkstančių egzempliorių tiražu ir akimirksniu buvo išgraibstyta. Beje, tai pačiais metais Čikagoje buvo išleistas Liūto Mockūno sudarytas V. Trumpos straipsnių rinkinys „Lietuva XIX amžiuje“. Nemaža tiražo dalis pasiekė ir Lietuvą. Dar nebuvome laisvi, bet uždanga jau buvo nebe geležinė.

Pagaliau 1997 m. kovo pabaigoje paskui savo knygas į Lietuvą parvyko ir V. Trumpa. Apsigyveno Vilniaus pakraštyje įsikūrusiame pensionate. Perėjimas iš amerikietiškojo į lietuviškąjį gyvenimą buvo visiškai natūralus, neskausmingas ir nesunkus. Atrodė tarsi nė nebuvo išvykęs iš Lietuvos. Viskas jam čia buvo sava, gerai pažįstama, jis gyvai domėjosi politinio gyvenimo aktualijomis. Be to, nebuvo tik pasyvus stebėtojas – kviečiamas ėjo į renginius, ne kartą kalbėjo per radiją, davė keletą interviu laikraščiams, dar suspėjo išleisti straipsnių rinkinį „Apie laiką ir žmones“. 2002 m. vasario 16 d. V. Trumpa buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu. Labai tuo džiaugėsi, deja, neilgai. Netrukus sugrįžo amžino poilsio į savo numylėtus Paliepius, kuriuose prabėgo, jo paties apibūdinimu, bene laimingiausi gyvenimo metai, visiškai nepanašūs į Juozo Baltušio „parduotąsias vasaras“. Sugrįžo ten, kur patyrė vidinės šilumos, ryšio su gamta, o svarbiausia, visiško saugumo jausmą.

Gediminas R u d i s

VYTAUTAS RAUDELIŪNAS
(1930 02 02 – 2002 05 04)

2002 m. gegužės 4 d. netikėtai iš mūsų tarpo pasitraukė žinomas teisės istorikas, geras šios srities šaltinių žinovas, visuomenininkas, pedagogas Vytautas Raudeliūnas. Ši žinia daugeliui jį pažinusių mokslininkų, kolegų buvo itin netikėta, liko neįgyvendinti sumanymai, pradėti darbai...

V. Raudeliūnas gimė 1930 m. vasario 2 d. Padalių kaime (Žaslių vls., Kaišiadorių apskr.). 1939 m. pradėjęs mokslus Padalių pradžios mokykloje, V. Raudeliūnas mokėsi Čiobiškio ir Žaslių progimnazijose, Kaišiadorių gimnazijoje. Jau vyresnėse klasių pradėjo rašyti į periodinę spaudą. Kaip ir daugelį Lietuvos gyventojų pokario metais Raudeliūnų šeimą palietė masiniai trėmimai. Kadangi tėvai turėjo 45 ha žemės (iš jų 30 ha miško), nors šeimoje augo 7 vaikai, 1948 m. Raudeliūnai buvo ištremti į Krasnojarsko kraštą. Tremtyje V. Raudeliūnui teko dirbti miško kirtėju, ganyti karves. Persikėlęs gyventi į Irkutską V. Raudeliūnas baigė Kūno kultūros institutą, o vėliau taip pat nesiskyrė su sportu, dirbo kūno kultūros mokytoju, treneriu-metodininku, net komentavo futbolo rungtynes, o vėliau, grįžęs į Lietuvą, dar studijuodamas universitete dirbo treneriu-dėstytoju Vilniaus universitete ir Vilniaus pedagoginiame institute. Nereikėtų užmiršti ir svarbiausio šios srities pasiekimo – Kazachijos ieties metimo čempiono titulo. 1958 m. grįžęs į Lietuvą V. Raudeliūnas 1958–1964 m. studijavo Vilniaus universiteto Teisės fakultete, o jį baigęs 1964–1965 m. pradėjo savo mokslininko kelią. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Ekonomikos instituto teisės sektoriuje V. Raudeliūnas dirbo jaunesnioju moksliniu bendradarbiu, o 1965–1967 m. – vyresnioju laborantu Vilniaus valstybiniame V. Kapsuko universitete Baudžiamosios teisės katedroje. 1967–1968 m. jis dirbo Lietuvos TSR kultūros ministerijos mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos Tarybos vyresnioju moksliniu bendradarbiu. V. Raudeliūnas ilgiausiai dirbo ir daugiausiai atidavė jėgų Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės institutui, kuriame dirbo nuo 1973 m. Nuo 1990 m. Lietuvos teisės istorijos, šaltiniotyros ir kitus kursus dėstė Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto istorijos specialybės studentams.

Nuo pirmųjų mokslinių straipsnių ir recenzijų pasirodymo 1965 m. iki pastarojo meto paskelbta daugiau nei 230 pozicijų. Bene didžiausias dėmesys skirtas Lietuvos Statutų tyrimams, spaudai rengtas Antrasis Lietuvos Statutas, ieškota naujų Statuto nuorašų, be to, domėtasi Lietuvos teisės istorikų darbais. Šiomis temomis skelbti moksliniai ir proginiai straipsniai Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos, Rusijos, Ukrainos periodiniuose leidiniuose „Acta Baltico-Slavica“, „Архіви України“, „Bibliotekų darbe“, „Knygotyroje“, „Kwartalnik historyczny“, „Lietuvos TSR mokslų akademijos darbuose, A serija“, „Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbuose (serijos Istorija, Literatūra, Kalbotyra, Teisė), „Socialistinėje teisėje“ ir kt. Daugiau kaip pusę V. Raudeliūno bibliografinių pozicijų sudaro enciklopediniai tekstai. Bendradarbiauta daugelyje tiek sovietmečiu, tiek Lietuvos Respublikoje leistose enciklopedijose. 53 straipsniai „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ (Vilnius, 1985–1988, t. 1–4), 60 – „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (Vilnius, 2000, t. 1), 35 – „Višutinėje lietuvių enciklopedijoje“ (Vilnius, 2001–2003, t. 1–3) ir dar tik pasirodysiantys straipsniai liudija, jog V. Raudeliūnas enciklopedijų leidėjams buvo vienas produktyviausių talkininkų teisės istorijos srityje.

Bene svarbiausi V. Raudeliūno darbai, sulaukę didžiulio susidomėjimo tarp teisininkų ir teigiamo recenzentų įvertinimo, susiję su Lietuvos teisės istorijos šaltinių publikavimu. Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės instituto leista serija „Lietuvos teisės paminklai“, ko gero, glaudžiausiai ir buvo susiję su V. Raudeliūno pavarde. Bendradarbiaujant su Romualdu Firkovičiumi parengta Biržų dvaro teismo knyga (*Biržų dvaro teismo knygos (1620–1745)*, LTSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vilnius: Mintis, 1982), o su Algirdu Baliuliu – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų publikacija (*Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai (1583–1655)*, LTSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vilnius: Mintis, 1988). Kruopščiai parengtomis publikacijomis, rodyklėmis ir terminų žodynėliais sėkmingai naudojasi studentai, besimokantys senųjų raštų kalbos.

Neužmirština ir dar viena publikacija, parengta bendradarbiaujant su Meile Lukšiene. Tai lituanistinės bibliotekos serijoje pasirodęs L. Jucevičiaus veikalas „Mokyti žemaičiai“ (Vilnius: Vaga, 1975).

V. Raudeliūnas taip pat buvo daugelio Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės instituto teisine tematika išleistų leidinių redakcinių kolegijų narys, sudarė ir redagavo mokslinių straipsnių rinkinius „Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX a.“ (Vilnius, 1980) ir „Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX a.“ (Vilnius, 1981). Taip pat dalyvauta rengiant, recenzuojant enciklopedinio, istorinio pobūdžio leidinius. Minėtini tik svarbesni: tai periodinio leidinio „Užsienio lituanistika. Humanitariniai mokslai“ (1993–1997 m., kn. 2–6) redakcinės kolegijos narys, „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ (2000, t. 1) teisės skyriaus vedėjas ir kt.

Pastaraisiais dešimtmečiais itin domėtasi LDK parlamentarizmo istorija. Didžiausias dėmesys skirtas LDK seimeliams. Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultete buvo sutelkta studentų grupė, savo tyrimų sritimi pasirinkusi LDK seimelių veiklą. Taip atsirado diplominiai darbai apie Kauno, Trakų, Vilniaus, Ukmergės, Upytės seimelius, kai kurie iš jų peraugo į mokslinius straipsnius. V. Raudeliūnas puoselėjo viltis išleisti ir visų svarbiausių LDK seimelių dokumentus (atskirą tomą skiriant vienam seimeliui). Šiam tikslui jis rinko seimelių instrukcijas bei nutarimus iš Baltarusijos, Rusijos, Lenkijos, Lietuvos archyvų bei bibliotekų rankraštytų. Prasitaravo, jog pats imsis LDK tribunolinių seimelių veiklos tyrimų.

Dar viena V. Raudeliūno interesų sritis buvo knyga. Jis priklausė „XXVII knygos mėgėjų“ draugijai, sistemingai komplektavo asmeninę biblioteką. Todėl daugelis kolegų, studentų turėjo galimybę, nesuradę vienos ar kitos knygos, ar retesnio leidinio Lietuvos bibliotekose, paprašyti jais pasinaudoti. Ypač dėkingą progą pasinaudoti V. Raudeliūno biblioteka turėjo Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dėstytojai, nes dalis jos buvo saugoma Lietuvos istorijos kabinete. Pastaruoju metu vienos iš didžiausių asmeninių mokslinių bibliotekų Lietuvoje (kurioje daugiau nei 10 tūkst. knygų) likimu rūpinasi velionio šeima. Nemažą dalį V. Raudeliūno bibliotekos sudaro retų spaudinių, archyvinųjų dokumentų fotonuotraukos, kserokopijos, mikrofilmai, kurie turi didžiulę išliekamąją vertę ir gali būti sėkmingai tyrinėtojų naudojami ateityje.

V. Raudeliūnui ne svetima buvo ir visuomeninė veikla. Jis buvo Lietuvos teisininkų, Lietuvos istorijos ir kitų draugijų, visuomeninių organizacijų narys, palaikė ryšius su kraštiečiais. Nemažą dalį Lietuvos inteligentijos prasidėjęs Atgimimas privertė aktyviau įsijungti į valstybės kūrimo darbą. Matydamas kai kurių tikrą sukurtos valstybės politikų nekompetetingus sprendimus, V. Raudeliūnas, turėdamas teisininko išsilavinimą, 1992 m. rinkimuose ryžosi nuo tautininkų sąjungos balotiruotis į Lietuvos Respublikos Seimo deputatus. Buvo iškeltas kandidatu savo gimtajame Kaišiadorių krašte, tačiau – likimo ironija, teko grumtis su to meto populiariausiais Lietuvos politikais Algirdu Brazausku, Vytautu Vagnoriumi, tad šansai patekti į parlamentą buvo minimalūs. Pastaruoju metu V. Raudeliūnas dalyvavo tremtinių sąjungos veikloje, ypač daug energijos atidavė Tarptautiniam komunizmo nusikaltimų visuomeniniam tribunolui, buvo šio Tribunolo teisėju, o jam pasibaigus teko rengti jo dokumentus bei Tribunolo veiklą nušviečiančius leidinius (*Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio Tribunolo procesas: „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000*, spaudai parengė doc. dr. A. Anušauskas (pirmą dalį), V. Zabiela, V. Raudeliūnas (antrą dalį), Vilnius: Ramona, 2002; *Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo nuosprendis (2000)*, spaudai parengė V. Zabiela, V. Raudeliūnas, Vilnius, 2000). Tai ir buvo paskutiniai reikšmingesni velionio darbai, tačiau nemaža jų dalis liko tik

rankraščiuose. Savo eilės laukia Antrasis Lietuvos Statutas ir kiti nepublikuoti darbai.

Gyvo būdo, nestokojantis sąmojo ir energijos V. Raudeliūnas lengvai bendravo su studentais, kolegomis, palaikė glaudžius ryšius su užsienio šalių tyrinėtojai. Jis ne tik susirašinėjo, globojo pastariesiems atvykus į Lietuvą, bet ir su kai kuriais iš jų parašė kolektyvinius straipsnius, vienaip ar kitaip talkino ieškant istorinės medžiagos Lietuvos archyvuose, bibliotekų rankraštyuose.

Dar vienas unikalus faktas, susijęs su velionio biografija, – tai dėmesys jauniems kolegoms, nuoširdumas, sugebėjimas patraukti, išugdyti savo pasekėjų. Neturėjęs jokių svaresnių mokslinių titulų, savo erudicija ir geru teisės istorijos šaltinių išmanymu, sugebėjimu sudominti patraukė būrelį studentų, kurie vėliau pasirinko naujųjų laikų Lietuvos istorijos tyrimus. Kai kuriems iš jų V. Raudeliūno pasiūlytos tyrimų temos tapo ir disertacijų temomis. Tikriausiai ne vienas Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto studentas, kuriam teko klausyti V. Raudeliūno paskaitų ar jam vadovaujant rašyti kursinį, diplominį darbą, ilgai prisimins pašmaikštavimus ir dažnus pokalbius prie kavos puodelio. Dažnai kaip tik tokioje aplinkoje buvo aptariamoms mokslinio gyvenimo naujienos.

V. Raudeliūnas palaidotas savo gimtinėje Paparčių (Kaišiadorių raj.) kapinėse. Mirties metinių proga pasirodė kolegų istorikų A. Baliulio ir R. Firkovičiaus baigta rengti Žagarės dvaro teismo knyga (*Žagarės dvaro teismo knygos (1670–1751)*, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno in-tas, 2003). 2003 m. gegužės 9 d. po šv. Mišių Paparčių bažnyčioje ji pristatyta visuomenei. Tai turbūt ne tik gražus ir prasmingas paminklas, bet ir simbolinis momentas, įpareigojantis buvusius kolegas, mokinius išleisti ir kitus rankraščiuose likusius darbus.

Robertas J u r g a i t i s